

Bogusława Frontczak, *Tłumaczyć czy rozumieć – techniki pracy z tekstem łacińskim na zajęciach ze studentami Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II*, [w:] *Starożytność chrześcijańska. Materiały zebrane*, red. Józef Cezary Kałużny, t. 4, Kraków 2016, s. 225–232.
DOI: <http://dx.doi.org/10.15633/9788374385282.13>

Bogusława Frontczak

UNIwersYTET PAPIESKI JANA PAWŁA II W KRAKOWIE

Tłumaczyć czy rozumieć – techniki pracy z tekstem łacińskim na zajęciach ze studentami Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II

W gimnazjum czytaliśmy jeden tekst Pliniusza Młodsze­go – błahy, uroczy, wakacyjny. Było to pod koniec roku szkolnego, po całorocznej lekturze ob­ez­władniająco trudnego i nudnego jak flaki z olejem Liwiusza. Ten list był dla nas wytchnieniem, jeśli jakikolwiek tekst łaciński może być wytchnieniem, a nie tylko nie­ludzko doskonałą gimnastyką mózgu¹.

W poniższym artykule chciałabym zastanowić się, czy tekst łaciński, z którym pracuje się na zajęciach ze studentami, może być właśnie „wytchnie­ni­em”, czy też musi być „nie­ludzko doskonałą gimnastyką mózgu”.

W nauce każdego języka ćwiczy się konkretne sprawności językowe – słu­chanie, mówienie, czytanie i pisanie. Jednak nauczyciele języka łacińskiego raczej nie ćwiczą wszystkich wyżej wymienionych sprawności (co oczywi­ście wynika ze specyfiki łaciny)², a skupiają się na jednej z nich – czytaniu, czyli pracy z tekstem. Sylabusy języka łacińskiego na Uniwersytecie Papi­eskim tak też definiują cel nauki łaciny:

1. Przygotowanie do egzaminu końcowego, który opiera się na samodziel­nym przygotowaniu tłumaczenia tekstu.

¹ M. Krajewski, *Widma w mieście Breslau*, Warszawa 2005, s. 14.

² Pomijam tu możliwość traktowania języka łacińskiego jak języków nowożytnych, czyli kierunki „żywej łaciny”.

2. Przygotowanie do samodzielnej pracy z tekstem oryginalnym.
3. Przygotowanie do pracy translatoryjnej³.

Każdy z tych celów skupia się na jednym – pracy z tekstem. W związku z tym pierwsze pytanie, jakie powinien postawić sobie nauczyciel, to pytanie o dobór źródła, na którym mają pracować studenci. Podręczniki metodyczne języków obcych wskazują na kilka cech takiego tekstu. Przede wszystkim powinien on być odpowiedni, czyli dostosowany do konkretnego kierunku studiów (związany z filozofią dla studentów filozofii, z historią dla studiujących historię itd.). Po drugie powinien odpowiadać potrzebom słuchaczy i być interesujący, inaczej nauka okaże się mało skuteczna. Po trzecie dobrze, aby tekst nie był zbyt trudny, jednak może przekraczać możliwości językowe studenta, jeśli jego zadaniem nie będzie dokonanie dokładnego tłumaczenia, a znalezienie pewnych informacji czy ogólne zrozumienie⁴. Praca ze źródłem powinna być również poprzedzona konkretnym przygotowaniem.

Warto się też zastanowić, jakie funkcje może ten konkretny tekst pełnić. W nauce języka łacińskiego często bowiem lektor rozpoczyna zajęcia od wyjaśniania nowych zagadnień gramatycznych – wtedy źródło staje się tylko „dodatkiem” do gramatyki i ma służyć przećwiczeniu czy utrwaleniu omówionej problematyki. Jednak w moim artykule ważniejsza wydaje się inna funkcja tekstu – uznanie go za punkt wyjścia. W nauce języka łacińskiego duży nacisk kładzie się na poprawne przetłumaczenie, w dydaktyce języków nowożytnych – na zrozumienie. Przy czym takie rozumienie tekstu możemy traktować w dwojaki sposób: pierwszy z nich to rozumienie globalne – chodzi o wydobycie głównej myśli (tzw. *skimming*); drugi – rozumienie szczegółowe, czyli wyłowienie konkretnych informacji (tzw. *scanning*)⁵.

Poniżej chcę pokazać kilka przykładów pracy z tekstem. Najpierw zwrócę uwagę na techniki przydatne przy tłumaczeniu. Pierwsze *exemplum* to tekst pieśni *Dies irae*, który można wykorzystać do kilku zadań: powtórzenia słownictwa, repetycji konkretnego zagadnienia gramatycznego (np. użycia imiesłówów) oraz tłumaczenia. Zgodnie z zasadami doboru tekstu materiał ten nadaje się do nauczania studentów teologii. Natomiast stosując regułę, według której praca z tekstem powinna być poprzedzona przygotowaniem,

³ Opisy języków starożytnych na UPJP II, http://upjp2.edu.pl/download/www_MSJO_JS_13_14_s.pdf (24.02 2014).

⁴ H. Komorowska, *Metodyka nauczania języków obcych*, Warszawa 2009, s. 189.

⁵ Tamże, s. 190–191.

warto zwrócić uwagę na występujące w nim słownictwo (np. techniką przewidywania wyrazów, jakie wystąpią w tekście, czy techniką skojarzeń tematycznych) i materiał gramatyczny, który chcemy powtórzyć (np. przez wyszukiwanie imiesłowów oraz ich klasyfikację). Dopiero po takim przygotowaniu studenci przechodzą do tłumaczenia.

Kolejny przykład sięga do *Księgi henrykowskiej*. Zadaniem studentów jest dokonanie translacji wybranego fragmentu tego dzieła, jednakże nie całości, ale jedynie poprzez uzupełnienie brakujących elementów tłumaczenia. Dzięki tak postawionemu zadaniu słuchacze w ciągu jednych zajęć są w stanie przygotować cały tekst, a równocześnie tłumaczenie będzie spójne i raczej poprawne, a treść jasna i zrozumiała.

Księga henrykowska I, 10⁶

Polecenie: proszę przeczytać poniższy tekst, a następnie uzupełnić brakujące tłumaczenie.

De Brucaliz, qua ratione quave auctoritate claustrum hoc predium possidet, presens scriptum universis lecturis veraciter demonstrat.

Quia timemus, ut domini et succesores nostri longo post tempore hoc in clastro Heinrichowe Omnipotenti Deo militaturi a cognatione heredum de Brucaliz debeant aliqua incommode sustinere, volumus eiusdem sortis heredum originem scribendo veraciter claustrum impetere, ex presenti scripto domini et fratres racionabiliter valeant respondere.

De primo possessore eiudem sortis et quare Brucaliz vocatur. Notum sit itaque omnibus hunc librum visuris, quod in diebus antiquis, cum domini huius Slesiensis provinciae duces diversis in locis nobilibus et mediocribus hereditates et predia distribuerent, erat quidam Boemus nomine Bogwalus. Hic servivit domino duci Bolezlao antiquo, qui videlicet dux fundavit claustrum Lubense. Hic idem dux dedit isto in loco, qui nunc Brucaliz vocatur, iam dicto Bogwalo de terra ad quatuor boves. Sed quia illo in tempore erat terra hic in circuito nemorosa et a cultoribus nimis deserta, hic idem Bogwalus Boemus usurpavit sibi in ciruito de nemore plenarie ad tria arata magna. Cum autem ibidem per tempus sederet, duxit uxorem, filam cuiusdam clerici, rustica grossam et per omnia ineptam. Sed sciendum, quia in diebus illis erant

⁶ *Liber Foundationis claustrum sancte Marie virginis in Heinrichow, czyli Księga Henrykowska*, tłum. R. Grodecki, Wrocław 1991, s. 147–148.

aquatica molendina valde rarissima, unde dicti Bogwali Boemi uxor stabat saepissime ad molam molendo. Cui vir suus, idem Bogwalus, compassus dixit “Sine, ut ego etiam molam”, hoc est in Polonico “Day, ut ia pobrusa, a ti poziwai”. Sic iste Boemus vicissim molebat cum uxore, id est vertebat lapidem sicut uxor. Quod videns vicini, licet tunc pauci, appellabant eum Bogwal Brucal, inde est, quod sua posteritas tota vocatur Brucaliz. Hic, domini et fratres, presents et posteros monemus et exhortamur, ut in subsequenti scripto diligenter consideretis et notetis nomina filiorum et nepotum eiusdem Bogwali Boemi, ut possitis scire, quantum et qua ratione a quolibet eorum possidetis. Hic Bogwalus Boemus genuit tres filios: primogenitum appellavit Ratzlaum, secundum Iacobum, tertium Miseczlaum. Hii tres viri defuncto patre eorum diviserunt inter se hanc sortem in Brucalis in tres partes, ita dumtaxat, ut quisque eorum obtineret ibidem terciam partem. Hiis ita gestis duxerunt uxores legitimas. Sed primogenitus Ratzlaud genuit ex sua uxore duos filios, Bogussam et Paulum. De istis duobus pueris possidet claustrum terciam partem hereditatis de Brucalis, sed qua ratione et auctoritate devolutum sit ab eis ad claustrum in subsequenti scripto volumus veraciter demonstrare, ut successores nostri eorundem iuvenum cognatis, si necesse fuerit, absque omni errore valeant respondere.

O Brukalicach, z jakiego powodu i na mocy jakiej władzy klasztor posiada te dobra, to pismo

Ponieważ obawiamy się, że
 mogliby doznawać jakichś dokuczliwości od rodu dziedziców z Brukalic,
 pragniemy wiarygodny opis pochodzenia dziedziców tego działu tutaj wtrącić,
 ażeby na podstawie tego pisma

O pierwszym Niech będzie wiadome wszystkim....., że, gdy panowie książęta tej śląskiej prowincji rozdawali w różnych miejscach szlachcie i władynom dziedzictwa i włości, On służył księciu panu Bolesławowi staremu, Otóż ten książę dał temu wspomnianemu Bogwałowi, w miejscu, które teraz nazywa się Brukalice, Ale ponieważ w tym czasie ziemia w tej okolicy była lesista i, to ten Boguchwał Czech A gdy przebywał tam dłuższy czas, Lecz trzeba wiedzieć, że w owych dniach młyny wodne były bardzo rzadkie, dlatego

Jej

mąż, Boguchwał, litując się nad nią, powiedział „Pozwól, żebym i ja mełł” „.....” „Day, ut ia pobrussa, a ti poziwai”. I tak, to znaczy obracał żarnem jak żona. Widząc to, sąsiedzi, choć wtedy nieliczni,, i dlatego Tutaj panów i braci obecnych i przyszyłych napominamy i wzywamy, abyście w poniższym piśmie pilnie zważyli i zapamiętali imiona synów i wnuków tego Boguchwała Czecha, abyście mogli wiedzieć, ile i na jakiej zasadzie od każdego z nich posiadacie., pierwszego nazwał Raclawem, Ci trzech mężowie, po pogrzebie ojca, podzielili Potem każdy z nich wziął prawną żonę. Otóż pierworodny Raclaw Po tych dwóch synach klasztor posiada trzecią część dziedzictwa Brukalic, ale na jakiej zasadzie i z jakiego tytułu przeszła ona od nich na klasztor, aby następcy nasi, jeśli zajdzie potrzeba, krewnym owych młodzieńców umieli odpowiedzieć bez żadnego błędu.

Druga możliwość pracy z tekstem, o której wspomniałam, to jego rozumienie. Jako przykład do zastosowania techniki globalnego rozumienia może służyć legenda o świętym Jerzym. Tekst został podzielony na akapity, wytłuszczono w nim słowa kluczowe i istotne zdania, a zadanie polega na streszczeniu (po polsku) na podstawie wyróżnionych fragmentów każdego akapitu.

Iacobus de Voragine, Historia de Sancto Georgio⁷

Georgius tribunus, genere Cappadocum, pervenit quadam vice in **provinciam** Libyae in civitate, quae dicitur Silena. Iuxta quam civitatem erat stagnum instar **maris**, in quo draco pestifer latitabat, qui saepe populum contra se armatum in fugam converterat flatuque suo ad **muros** civitatis accedens omnes **iniciebat**. Quapropter compulsi cives duas oves quotidie sibi dabant, ut eius furorem sedarent, alioquin sic muros civitatis invadebat et aerem iniciebat, quod plurimi interibant.

Cum ergo iam oves paene deficerent, maxime cum harum copiam habere non possent, inito consilio ovem cum adiuncto homine tribuebant. Cum

⁷ *Iacobus de Voragine, Historia de Sancto Georgio*, <http://www.thelatinlibrary.com/voragine/georgio.html> (24.02.2014).

igitur **sorte** omnium filii et filiae hominum darentur et sors neminem exciperet, et iam paene omnes filii et filiae essent consumpti, quadam vice filia regis unica sorte est deprehensa et draconi adiudicata.

Tunc rex contristatus ait: “Tollite aurum et argentum et dimidium **regni** mei et filiam mihi dimittite, ne taliter moriatur.” Cui populus cum **furore** respondit: “Tu, o rex, hoc edictum fecisti et nunc omnes pueri nostri mortui sunt et tu vis filiam tuam salvare! Nisi in filia tua compleveris, quod in aliis ordinasti, succedemus te et domum tuum.” Quod rex videns coepit filiam suam flere dicens: “Heu me, filia mea dulcissima, quid de te faciam? Aut quid dicam? Quando plus videbo nuptias tuas?” Et conversus ad populum dixit: “Oro, ut indutias octo dierum lugendi mihi filiam tribuatis.” Quod cum populus admisisset, in fine octo dierum reversus populus est cum furore dicens: “Quare perdis populum tuum propter filiam tuam! En omnes afflatu draconis morimur.”

Tunc rex videns, quod non posset filiam liberare, induit eam vestibus regalibus et amplexatus eam cum lacrimis dixit: “Heu me, filia mea dulcissima, de te filios in regali gremio nutrire credebam et nunc vadis, ut a dracone devoreris. Heu me, filia mea dulcissima, sperabam ad tuas nuptias principes invitare, palatium margaritis ornare, tympana et organa audire, et nunc vadis, ut a dracone devoreris.” Et deosculans dimisit eam dicens: “Utinam, filia mea, ego ante te mortuus essem, quam te sic amissem.” Tunc illa procidit ad pedes patris petens ab eo benedictionem suam. Quam cum pater cum lacrimis benedixisset, ad lacum processit.

Quam beatus Georgius casu inde transiens ut plorantem vidit, eam, quid haberet, interrogavit. Et illa: “Bone iuvenis, velociter equum adscende et fuge, ne mecum pariter moriaris.” Cui Georgius: “**Noli timere, filia**, sed dic mihi, quid hic praestolaris omni plebe spectante!” Et illa: “Ut video, bone iuvenis, magnifici cordis es tu, sed mecum mori desideras! Fuge velociter.” Cui Georgius: “Hinc ego non discedam, donec mihi, quid habeas, intimabis.” Cum ergo totum sibi exposuisset, ait Georgius: “Filia noli timere, quia in Christi nomine te iuvabo.” Et illa: “Bone miles, sed te ipsum salvare festines, mecum non pereas. Sufficit enim, si sola peream. Nam me liberare non posses et tu mecum perires.”

Dum haec loquerentur, ecce **draco** veniens caput de lacu levavit. Tunc puella tremefacta dixit: “Fuge, bone domine, fuge velociter.” Tunc Georgius equum ascendens et cruce se muniens draconem contra se advenientem audaciter aggreditur et lanceam fortiter vibrans et se Deo commendans ipsum

graviter vulneravit et ad terram deiecit dixitque puellae: “Proice zonam tuam in collum draconis nihil dubitans, filia.”

Quod cum fecisset, sequebatur eam velut mansuetissima canis. Cum ergo eum in civitatem duceret, populi hoc videntes per montes et colles fugere coeperunt dicentes: “Vae nobis, quia iam omnes peribimus!” Tunc beatus Georgius innuit iis dicens: “Nolite timere, ad hoc enim me misit Dominus ad vos, ut a poenis vos liberarem draconis. Tantummodo in Christum credite et unusquisque vestrum baptizetur et draconem istum occidam.” Tunc rex et omnes populi baptizati sunt, beatus Georgius evaginato gladio draconem occidit et ipsum extra civitatem efferri praecepit. Tunc quattuor paria boum ipsum in magnum campum foras duxerunt. Baptizati autem sunt in illa die xx milia exceptis parvulis et mulieribus. Rex autem in honorem beatae Mariae et beati Georgi ecclesiam mirae magnitudinis construxit. De cuius altari fons vivus emanat, cuius potus omnes languidos sanat. [...]

Natomiast przykładem tekstu służącego ćwiczeniu techniki rozumienia szczegółowego może być fragment *De Vanda*, zaczerpnięty z *Kroniki Wincentego Kadłubka*. Po przeczytaniu źródła student ma odpowiedzieć na umieszczone pod tekstem pytania (po polsku), dotyczące szczegółów tekstu.

De Vanda⁸

Immo in scopulo holophagi mox fundata est urbs insignis, a nomine Graeci dicta Graccovia, ut aeterna Graccus viveret memoria; nec prius ab exsequialibus cessatum est obsequiis, quam Urbis consummatione clauderentur. Quam quidam a crocitatione corvorum, qui eo ad cadaver monstri confluxerant, Cracoviam dixerunt. Tantus autem amor demortui principis senatum, procures, vulgus omne devinxerat, ut unicam eius virgunculam, cuius nomen Vanda, patris imperio surrogarent. Quae tam elegantia formae, quam omnimoda gratiarum venustate omnibus adeo praestabat, ut non largam sed prodigam in eius dotibus existimares naturam. Nam et prudentum consultissimi eius astuptebant consiliis et hostium atrocissimi ad eius mansuescebant aspectum. Unde quidam Lemanorum tyrannus quum proposito huius gentis populandae grassaretur, dum quasi

⁸ Vincencius, *Chronikon Polonorum*, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, t. 2, Lwów 1872, s. 257–258, za: *Disce, puer. Podręcznik do łaciny średniowiecznej*, red. D. Gwis, E. Jung-Palczewska, Warszawa 2000, s. 102.

vacans rapere molitur imperium, inaudita quadam virtute prius vincitur, quam armis. Omnis enim exercitus eius mox ut reginam ex adverso vidit, veluti quodam solis radio repente percussitur, omnes veluti quodam iussu numinis, animos exuti hostiles, a praelio divertunt. Asserunt sacrilegium a se declinari, non praelium, non hominem se vereri, sed transhumanam in homine revereri maiestatem. Quorum rex, incertum est, an amoris, an indignationis, an utriusque saucius languor, ait: Vanda mari, Vanda terrae, aeri Vanda imperet! diis mortalibus Vanda pro suis victimet; et ego pro vobis, o mei procures, solennem infernis hostiam devoveo, ut tam vestra, quam vestrarum successionum perpetuitas sub femineo conenescat imperio! Dixit et exserto incumbens mucroni exspirat.

Ab hac Vandali fluvii dicitur nomen secutum, quod eius regni centrum exstiterit: hinc omnes sunt Vandali dicti, qui eius suffuere imperiis. Quae quia omnium spreverat connubia, immo quia connubio praetulerat caelibatum, sine successore decessit, diuque post ipsam claudicavit sine rege imperium.

Polecenie: po przeczytaniu powyższego tekstu proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Skąd według tekstu pochodzi nazwa „Kraków”?
2. Dlaczego lud wybrał na wodza Wandę?
3. Kto najechał na Kraków?
4. W jaki sposób Wanda pokonała wrogów?
5. Co stało się z wódzom najeźdźców?
6. Nad jaką rzeką miała panować Wanda? Jak nazywano jej podwładnych?

Przygotowując się do pracy z tekstem, warto również zwrócić uwagę na trudności, jakie stawia przed nami wybrana technika – tłumaczenie czy rozumienie. Tłumaczenie źródła łacińskiego jest zadaniem trudnym i wymaga od studenta wielu umiejętności: przynajmniej dobrej znajomość fleksji i składni, umiejętności korzystania ze słownika i doboru znaczeń, cierpliwości, wytrwałości, umiejętności wyrażania myśli w poprawnej polszczyźnie czy swoistej „intuicji filologicznej”. Naturalnie, wymagania te równocześnie kształtują umiejętności. Natomiast przy technikach rozumienia tekstu przede wszystkim student ma do tej pracy lepsze nastawienie (nie wyszukuje w słowniku każdego słowa, nie musi pamiętać każdej łacińskiej końcówki itd.), potrzebuje mniej czasu na wykonanie danego ćwiczenia, ma także poczucie dobrze wykonanego zadania, pomimo iż źródło jako takie może przekraczać jego kompetencje językowe.